

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 37.015.311:316.61

С. М. Безбородих

ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ „КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНА ОСОБИСТІТЬ”

Проблема особистості – одна з центральних у філософії, соціології, педагогіці, психології та низці інших наук. Однак кожна наука вивчає особистість, керуючись своїм предметом дослідження. Педагогіка досліджує педагогічні закономірності формування й розвитку особистості. Реалізація всіх аспектів освіти пов'язана з особистістю майбутнього педагога, з необхідністю постійного його самовдосконалення та підвищення його рівня конкурентоспроможності.

Сучасний характер суспільного розвитку висуває до педагогів нові вимоги. По-перше, виникла і стала часом непомірно складною система освіти. По-друге, якісно змінився звичайний педагог. Люди сьогодні краще освічені, більш вільно мислять, спокійніше змінюють місце роботи, менше схильні до чиношанування і покірливої залежності. Фундаментальні зміни у ставленні до роботи, освіти, технології, стилю життя, потреб і соціальних чекань істотно змінили і становище майбутнього педагога. Усі нові тенденції громадського життя зробили його майбутню роботу незрівнянно більш складною і відповідальною.

Усі ми знаємо, що протягом життя людина інколи змінює напрям своєї діяльності. Усе це відбувається у зв'язку з гострою конкуренцією на ринку праці. Будь-яка професія потребує розвитку певних навичок. Провідною навичкою, якою повинен володіти кожний висококваліфікований спеціаліст, – це навичка самореалізації, самопрезентації себе як конкурентоспроможної особистості.

Тому *метою* нашої статті є розкриття змістовних характеристик поняття „конкурентоспроможна особистість”.

Функціонування нинішнього суспільства вимагає особистостей, як кажуть, із певною „начинкою”, тобто таких, які здатні адаптуватися до надзвичайно складних умов життєдіяльності, ринкової економіки, боротьби за вищий (кращий) статус у суспільстві, систематично оволодівати новими знаннями, навичками і вміннями, долати перешкоди, досягаючи поставленої мети, при цьому не зашкоджуючи своєму психічному здоров'ю й зберігаючи психічну стійкість. Безперечно, йдеться про конкурентоспроможну особистість.

Наприкінці ХХ ст. почали відбуватися докорінні зміни в парадигмі й методології освіти, передумови й окремі елементи яких склалися протягом усього століття. Колишня парадигма, що відбивала

інтереси та сутність індустріального суспільства, детермінованого пізнання й однозначності оцінок, поступово замінюється методологією інформаційного суспільства, плюралістичного пізнання й імовірнісної оцінки. Ознаками революції в освіті, що відбувається на зламі століть, є сукупність якісних зрушень (інколи навіть стрибків), серед яких: перехід від „конвеєрного виробництва” фахівців різних галузей до виробництва їх „малими серіями” чи навіть „поштучно”. При цьому найважливішою властивістю, що її набуває освіта, стає гнучкість, здатність до переналадження, це стосується як освітньої системи, так і її продукту – конкурентоспроможного фахівця; перехід від засвоєння інформації до формування якостей, необхідних для творчої діяльності та постійного засвоєння нової інформації. Основним орієнтиром освіти є формування творчої особистості, що здатна саморозвиватися. Спрямованість системи освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, уже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності студентів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв’язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства.

А. Кузьмінський наголошує, що головне завдання професійної школи полягає в тому, щоб забезпечити оптимальні соціально-економічні й психолого-педагогічні умови для належного інтелектуального розвитку громадян. Це має здійснюватися шляхом перебудови системи навчання, вибору таких типів, форм, засобів, методів і прийомів пізнавальної діяльності, які б забезпечували залучення кожного учня, студента до самостійної навчальної діяльності. Звідси ефективність навчання на будь-якому рівні слід оцінювати за рівнем інтелектуального розвитку особистості. Одним з основних постулатів, на яких має ґрунтуватися освітня діяльність, як далі зазначає автор, – це забезпечення інтелектуального розвитку особистості, оволодіння нею ефективними методами самостійної пізнавальної діяльності, формування у молодих поколінь високих морально-духовних якостей на засадах загальнолюдських і національних цінностей. Можна стверджувати, що конкурентоспроможність фахівця у будь-якій сфері діяльності визначається якостями особистості, зокрема професійними й особистісними, якістю діяльності та її потенційними можливостями [3].

Розвиток конкурентоспроможної особистості – це розвиток рефлексивної особистості з позитивним психоенергетичним потенціалом, здатної організовувати, планувати свою діяльність і поведінку в динамічних ситуаціях, особистості, яка володіє новим стилем мислення, нетрадиційними підходами до розв’язання проблем, адекватним реагуванням у нестандартних ситуаціях. Перехід особистісної і

професійної самосвідомості на вищій рівень, що є обов'язковою умовою розвитку, не вичерпує всіх складових такого розвитку. Психологічним фундаментом розвитку особистості майбутнього або професіонала в будь-якій галузі людської діяльності є такі базові характеристики, як особистісна спрямованість, компетентність, гнучкість [5].

Високий рівень розвитку змістовних характеристик конкурентоспроможної особистості сприяє позитивному іміджеві людини, що впливає на стосунки з людьми і на ефективність спільної роботи. Саме на розвиток змістовних характеристик конкурентоспроможної особистості спрямовано спеціально розроблену психологічну технологію Л. Мітіної. Ця технологія припускає трансформацію мотиваційної, інтелектуальної, афективної і, врешті, поведінкової структур особистості, унаслідок чого зовнішня детермінація життєдіяльності змінюється на внутрішню.

Л. Мітіна виокремлює чотири стадії оптимізації особистості та її поведінки: підготовка, усвідомлення, переоцінка, дія. Основні процеси розвитку особистості: мотиваційні (I стадія), когнітивні (II стадія), афективні (III стадія), поведінкові (IV стадія); комплекс методів впливу [5].

З'ясувавши функціональне призначення кожної зі сфер розвитку конкурентоспроможної особистості (сфери діяльності, спілкування, особистісних особливостей), їх представили у вигляді єдиної функціональної структури, яка дає цілісне уявлення про закономірності, істотні зв'язки й залежності одних елементів від інших. Багатоаспектна (багатокомпонентна) діяльність, зумовлена розвитком особистісних якостей, пов'язується у вузли різноманітними взаєминами, взаємодіями з іншими людьми.

У загальнопсихологічних теоріях особистості *спрямованість* постає як якість, що визначає її психологічний склад. У різних концепціях цю характеристику розкривають по-різному: „динамічна тенденція” (С. Рубінштейн), „смыслотворчий мотив” (О. Леонтьєв), „основна життєва спрямованість” (Б. Ананьєв), „динамічна організація „сутнісних сил” людини” (А. Прангішвілі) тощо.

Л. Божович спрямованість особистості розуміла як систему стійко домінуючих мотивів, які визначають цілісну структуру особистості. У контексті цього підходу зріла особистість організовує свою поведінку в умовах дії декількох мотивів; обирає мету діяльності і за допомогою спеціально організованої мотиваційної сфери регулює свою поведінку таким чином, щоб було придушено небажані [1].

Компетентність конкурентоспроможної особистості може виявлятися у певній професійній діяльності, але її варто розглядати не лише в діяльнісному контексті, а й у комунікативному [2].

У вітчизняній науковій літературі до поняття компетентності в основному включають певну сукупність знань, рівень умінь і певний досвід їх використання. В англійських словниках на перший план виходить категорія „здатність до дії” як умінь використовувати знання в

практичній діяльності, як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості.

Отже, компетентність визначається як володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції.

А. Маркова вважає, що компетентність конкретної людини дуже важлива річ, тому що людина може бути професіоналом у своїй галузі, але не бути компетентною у вирішенні всіх професійних питань. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності. Учена виділяє різні види компетентності: спеціальну, загальну, особистісну, індивідуальну [4].

Це визначення дає змогу представити в структурі компетентності конкурентоспроможної особистості дві підструктури: а) діяльні сну (знання, вміння, навички і способи здійснення професійної діяльності); б) комунікативну (знання, вміння, навички і способи здійснення ділового спілкування).

Психологічною умовою розвитку компетентності є усвідомлення особистістю необхідності підвищення своєї загальнолюдської та спеціальної культури і ретельної організації спілкування як основи розвитку конкурентоспроможної особистості.

Третьою інтегральною характеристикою конкурентоспроможної особистості є *гнучкість* як розмаїтість та адекватність активності, що виявляється і у зовнішніх (рухових) формах, і у внутрішніх (психічних) Гнучкість – інтегральна характеристика особистості, що становить собою гармонічне поєднання трьох взаємозалежних і взаємозумовлюючих особистісних якостей: емоційної, поведінкової, інтелектуальної гнучкості [2].

Під емоційною гнучкістю розуміють оптимальне (гармонійне) поєднання емоційної експресивності й емоційної стійкості. Наприклад, у теорії стресу основний зміст результатів досліджень полягає в тому, що під час середнього рівня емоційного стресу досягнення людини в діяльності відносно високі, а в разі емоційного стресу низького і високого рівнів вони можуть бути гіршими за результати, отримані у звичайних умовах. Відомо, що провідним чинником емоційного стресу є емоції спілкування. Тому доцільно виділяти стрес у сфері комунікацій в окрему категорію емоційних реакцій, які позначають загальним поняттям фрустрація [5].

Фрустрацію у психології розглядають як один із видів психічних станів, який виник унаслідок реальних або уявних труднощів, подолання котрих людина вважає неможливим, що виражається в характерних рисах переживань і поведінки. Водночас людина іноді переборює значні труднощі, не впадаючи у стан фрустрації. Упорядковану й організовану поведінку, адекватність реагування в складних ситуаціях розробляють здебільшого як проблему фрустраційної толерантності (емоційної

стійкості). Під фрустраційною толерантністю розуміють здатність людини протистояти різним життєвим труднощам без втрати психологічної адаптації. У її основі – здатність адекватно оцінювати реальну ситуацію, з одного боку, і можливість передбачати вихід із ситуації – з іншого [2].

Однак емоційну стійкість можемо розглядати і як властивість психіки, завдяки якій людина здатна успішно здійснювати необхідну діяльність у складних емоційних умовах, в умовах, які спричиняють переживання негативних емоцій.

Крім контролю над негативними емоціями, конкурентоспроможній особистості необхідно вміти створювати у себе оптимальний емоційний стан. Відомо, що при гарному настрої працездатність значно збільшується.

Упевненість і особиста значущість, які виявляються в радості, роблять людину спроможною долати труднощі та насолоджуватися життям, впливають на пізнавальні процеси. Людина набуває здатності правильніше оцінювати світ. Це полегшує взаємодію і підсилює її чуйність. Повторювана радість сприяє стійкості до фрустрації та досягненню складних цілей. Радість додає впевненості й мужності, заспокоює, знімає напругу і надмірне порушення. З радістю пов'язаний гумор у його кращому вигляді. Однак якщо його спрямовано на адресу інших людей, він може бути пов'язаний із гнівом, презирством (як при глузуванні) й зумовлювати виникнення агресії чи депресії. Розуміння гумору є функцією і афекту, й інтелекту, і його набувають упродовж усього життя, тому що пов'язаний він із творчістю, інтуїцією, дотепністю нетривіальних варіантів розв'язання завдань.

Психологічною умовою розвитку емоційної гнучкості є усвідомлення людиною ролі й значення афективної сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, свого психічного і фізичного здоров'я. Динаміка емоційної гнучкості визначається гармонізацією й ускладненням її афективних виявів: здатністю „оживляти” справжні емоції, викликати позитивні емоції, контролювати негативні, тобто виявляти гнучкість поведінки, нестандартність, творчість.

Емоційна гнучкість дуже тісно пов'язана з гнучкістю поведінковою, під якою розуміють здатність людини відмовлятися від поведінки, яка не відповідає ситуації, і виробляти або приймати нові оригінальні підходи до розв'язання проблемної ситуації за незмінних принципів і моральних засад життєдіяльності.

Поведінкова гнучкість – це оптимальне (гармонійне) поєднання індивідуальних ефективних (принципово значущих) патернів поведінки та різноманітних (оригінальних) способів рольової взаємодії.

Інтелектуальна гнучкість. У вітчизняній і закордонній літературі поняття інтелектуальної гнучкості різні автори трактують неоднозначно. З одного боку, при описі інтелекту багато авторів використовують поняття гнучкість, з іншого боку, гнучкість розглядають як самостійну

характеристику в дослідженнях, присвячених вивченню особистості, креативності мислення. Інтелектуальна гнучкість – інваріантна особистісна характеристика, структура якої – це оптимальне сполучення двох груп якостей: легкості, спритності, ініціативності, оригінальності при прийнятті рішень і автономність, незалежність у судженнях, критичність, толерантність до плюралізму поглядів [2].

У концептуальній моделі розвитку конкурентоспроможної особистості (Л. Мітіна) розглянуто: як об'єкт розвитку – змістовні характеристики особистості (спрямованість, компетентність, гнучкість); як фундаментальну умову – перехід на вищий рівень самосвідомості; як психологічний механізм – перетворення власної життєдіяльності на предмет практичного перетворення; як рушійні сили – суперечлива єдність Я-діючого, Я-відображеного і Я-творчого; як результат розвитку – творча самореалізація, досягнення неповторності особистості [5].

Поряд з теоретичним визначенням існує практична задача систематизації якостей конкурентоспроможності фахівця, оскільки це стосується соціокультурного і особистісного самовдосконалення людини. Науковці до структури конкурентоспроможності особистості включають професійні, психологічні і особистісні характеристики; якості пізнавальні, виробничі і соціальні; індивідуальні здібності; ціннісні орієнтації; професійні компетентність і кваліфікацію.

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить, що у даний час певною мірою сформувалось уявлення про пріоритетні якості, які визначають конкурентоспроможність фахівця, але відкритим залишається питання структурування і змісту основних складових цієї властивості особистості. Подальшому нашому дослідженню буде підлягати саме визначення структури особистості конкурентоспроможного фахівця.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды / Л. И. Божович. – Москва ; Воронеж : Ин-т практической психологии, 1997. – 352с. **2. Варій М. Й.** Психологія особистості : навч. посібник / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с. **3. Кузьмінський А. І.** Педагогіка вищої школи : навч. посібник / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с. **4. Маркова А.** Психологія професіоналізму / А. Маркова. – М. : Владос, 1996. – 308 с. **5. Митина Л. М.** Психологія розвитку конкурентоспроможної особистості / Л. М. Митина. – М. : Московський психолого-соціальний інститут ; Воронеж : Модек, 2002. – 400 с.

Безбородих С. М. Змістовні характеристики поняття „конкурентоспроможна особистість”

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена розвитком ринку праці та загострення конкуренції на ньому. Ринок

праці об'єктивно вимагає від особистості всебічного розвитку, який би забезпечував конкурентоспроможність фахівця вже на початку його професійної діяльності, яка стає гарантом його працездатності і самореалізації. Тому, у статті розглянуто аналіз змістовних характеристик поняття „конкурентоспроможна особистість”, серед яких провідними є особистісна спрямованість, компетентність, гнучкість.

Ключові слова: конкурентоспроможна особистість, змістовні характеристики, професійна діяльність.

Безбородых С. Н. Содержательные характеристики понятия «конкурентоспособная личность»

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена развитием рынка труда и сосредоточению конкуренции на нём. Рынок труда объективно требует от личности всестороннего развития, которое бы обеспечивало конкурентоспособность специалиста уже в начале его профессиональной деятельности, которая становится гарантом его работоспособности и самореализации. Поэтому, в статье рассмотрен анализ содержательных характеристик понятия «конкурентоспособная личность», среди которых ведущими являются личностная направленность, компетентность, гибкость.

Ключевые слова: конкурентоспособная личность, содержательные характеристики, профессиональная деятельность.

Bezborodyh S. M. Content characteristics of the notion „competitive personality”

The actuality of the material presented in the article due to the development of the labor market and increased competition on it. Labour market objectively requires the full development of the individual, which would ensure the competitiveness of specialist early his professional activity that becomes a guarantor of its performance and fulfillment. Therefore, in the article the analysis of content characteristics of the notion „competitive personality”, among which are the leading personal orientation, competence and flexibility.

Key words: competitive personality, content characteristics, professional activities.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.